

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 2023-50 Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, буд. 77

ВІДГУК ОФІЦІЙНОЇ ОПОНЕНТКИ

*докторки юридичних наук, професорки, головної наукової співробітниці
відділу захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України
ШТЕФАН Олени Олександрівни
на дисертацію БІЛОУСА Костянтина Віталійовича на тему: «Малозначні
справи у цивільному судочинстві», представленої на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 Право*

Актуальність обраної теми наукового дослідження пояснюється суттєвими змінами цивільного процесуального законодавства в зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII, яким ЦПК України було викладено в новій редакції, де вперше закріплено інститут малозначних справ, а також введено спрощене позовне провадження як процесуальний порядок розгляду вказаної категорії справ. Конструкція малозначних справ породила певні проблемні питання як у науці цивільного процесу, так і судовій практиці. Особливо помітно це стало у зв'язку із рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах), в якому Конституційний Суд України визнав неконституційними окремі положення процесуального законодавства, які стосуються визначення малозначних справ. У зв'язку із зазначеним виникла об'єктивно обумовлена необхідність наукового осмислення феномену малозначних справ як категорії цивільного процесуального права, їх

онтологічної природи, змісту, ознак, критеріїв кваліфікації, особливостей процесуальної форми розгляду малозначних справ, а також специфіки оскарження судових рішень у малозначних справах. Дисертацію виконано відповідно до цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Судова влада: проблеми організації та діяльності» № 0111u000957.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Представлена робота є першим в Україні комплексним теоретичним дослідженням феномену малозначних справ як процесуально-правового явища, концептуальних основ інституту малозначних справ у цивільному судочинстві, а також процесуальних особливостей їх розгляду в контексті забезпечення права на справедливий судовий розгляд крізь призму гарантій ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Основні наукові положення, висновки та практичні рекомендації, викладені в науковій праці К. В. Білоуса, є достатньою мірою обґрунтованими та послідовними, а кожен пункт наукової новизни в дослідженні доведений з належним рівнем аргументації та висвітлений у наукових працях здобувача. Дисертаційна робота характеризується логічністю викладення матеріалу та належною послідовністю його структурних частин. Вона складається зі вступу, 2 розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з них основного тексту — 199 сторінок. Список використаних джерел містить 363 найменування.

У контексті правової доктрини рецензовану дисертацію слід визнати першим комплексним дослідженням у рамках якого сформульовано теоретичну концепцію малозначності справи у контексті диференціації цивільного судочинства, а також системи його проваджень, де малозначна справа є первинною стосовно процесуальної форми її розгляду. скільки особливості останньої визначаються сутнісними характеристиками справи, яка є основним предметом судової діяльності, через це первісним критерієм диференціації цивільної процесуальної форми виступає характер спору про право, тому ознака

малозначності є засобом диверсифікації цивільних справ на окремі категорії для розгляду і вирішення яких, за наявності передбаченої процесуальним законом сукупності умов (ціна позову, його предмет, складність справи, характер спірних правовідносин, значення справи для сторін і суспільства), застосовується спеціальний процесуальний порядок, покликаний забезпечити доступність правосуддя шляхом максимально можливого спрощення і оптимізації судового розгляду справ, що відповідають критерію малозначності.

У дисертації надано теоретичне визначення поняттю «малозначні справи» у цивільному судочинстві, під яким автор розуміє окремий, самостійний різновид цивільних справ, які характеризуються: а) обмеженістю верхньої межі ціни позову; б) нескладністю з огляду на можливо-допустиму тривалість їх судового розгляду, зміст та обсяг питань права і факту, які має вирішити суд; в) специфічним характером спірних правовідносин, проявом якого є участь «слабкого суб'єкта» в окремих категоріях справ (про захист прав споживачів, про стягнення аліментів); г) спрощеним процесуальним порядком їх розгляду; д) обмеженістю права касаційного оскарження.

На особливу увагу заслуговує авторський підхід до кваліфікації справ як малозначних, в основу якого покладено два базових критерії: 1) за вимогами майнового характеру — ціна позову, що застосовується у справах: а) вартісний вимір предмета позову в яких не перевищує дванадцяти місячних розмірів середньої заробітної плати (доходу) в Україні; б) незначної складності, визнаних судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двадцять чотири місячних розмірів середньої заробітної плати (доходу) в Україні; 2) за вимогами немайнового характеру — складність справи, яка визначається з огляду на характер спірних правовідносин, значення справи для сторін і суспільства, тому цей критерій береться до уваги в справах, пов'язаних з аліментними, шлюбно-сімейними, трудовими правовідносинами, справах про захист прав споживачів.

Аналіз анотації, тексту дисертації та публікацій здобувача дозволяє

зробити висновок, що наукові положення, пропозиції, висновки і рекомендації є обґрунтованими та достовірними, що підтверджується застосуванням автором широкого кола загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження та відповідної бази наукових джерел.

Автором належним чином обґрунтовано, що ефективна реалізація принципу пропорційності у малозначних справах сприяє скороченню фінансових, темпоральних і процесуальних витрат до рівня об'єктивно обґрунтованих, тобто таких, що забезпечують досягнення цілей, виконання завдань цивільного судочинства, коли учасники судового розгляду не витрачають як власного матеріального, так і процесуального ресурсу судової влади більше ніж це є об'єктивно необхідним для цілей справедливого, неупередженого і своєчасного вирішення їх справи судом.

Вагомим внеском у розвиток науки цивільного процесу є запропоновані автором теоретичні концепції, що пояснюють природу спрощених проваджень в контексті сучасної доктрини цивільного процесуального права: 1) класична, котра знайшла своє відображення у чинному ЦПК України, де спрощені провадження розглядаються, як наслідок диференціації та подальшої симпліфікації (спрощення) ординарної цивільної процесуальної форми шляхом вилучення із неї окремих структурних компонентів; 2) рестрикційна (від лат. *restrictio* — обмеження), прихильники якої допускають спрощення лише на рівні окремих процесуальних дій та відкидають ідею диверсифікації ординарної цивільної процесуальної форми; 3) експансіональна (від лат. *expansio* — розповсюдження), яка передбачає поряд із загальною позовною формою захисту цивільних прав запровадження спрощених форм здійснення правосуддя, шляхом диференціації цивільної процесуальної форми на окремі процесуальні порядки розгляду деяких категорій цивільних справ та/або самостійні провадження.

Слушною є думка про те, що сфера і обсяг реалізації гарантій змагальності та процесуальної рівноправності сторін є особливими у малозначних справах, оскільки для того, щоб судовий розгляд останніх

здійснювався за правилами спрощеного позовного провадження позивач не має довільно змінювати предмет позову, а збільшення розміру позовних вимог допускається лише у чітко визначених межах, тоді як відповідач мусить утриматися від реалізації свого права подати зустрічний позов, бо наслідком таких дій може стати постановлення судом ухвали про розгляд справи за правилами загального позовного провадження.

Науковий інтерес викликає авторська позиція при визначенні характеру співвідношення «спору про право» з «юридичним спором». З огляду на результати телеологічного тлумачення, практику ЄСПЛ та Верховного Суду, здобувачем робиться слушний висновок про те, що категорію юридичний спір необхідно ототожнювати з поняттям спору про право. Останній слід розглядати як правову девіацію (відхилення), спричинену станом юридичної невизначеності між учасниками правовідносин щодо змісту, обсягу або динаміки здійснення належних їм прав і виконання обов'язків цивільного характеру. Загальна архітектоніка спору про право конструюється з трьох базових елементів — предмету, підстави та змісту. Формально він являє собою юридичний склад, умовою виникнення якого є наявність низки юридичних фактів відповідного змісту. Останні є втіленням певних життєвих обставин (подій, дій або бездіяльності учасників), з якими норми права пов'язують настання конкретних правових наслідків — виникнення, зміну або припинення правовідносин, зокрема й цивільних процесуальних.

Оригінальним є авторський підхід до визначення загальних, сутнісних ознак спрощеного позовного провадження як процесуальної форми розгляду малозначних справ у національних і зарубіжних правових порядках, котрими, на думку здобувача, є: 1) розширена суддівська дискреція при визначенні процесуального порядку розгляду справи; 2) редукція процедури судового розгляду, котра проявляється в особливостях підготовчого провадження, зокрема відсутності підготовчого засідання, можливості розгляду справи без повідомлення сторін за наявними у ній матеріалами, відсутності судових дебатів, скороченості строків судового розгляду тощо; 3) спеціальні правила

сплати судового збору, зокрема звільнення від його сплати, встановлення пільгових ставок і умов, що істотно послаблює тягар судових витрат порівняно із загальним позовним провадженням; 4) орієнтація на самопредставництво сторін, чому сприяє спрощення всієї процедури, що розраховане на участь сторони без професійного представника, хоча така участь не виключається; 5) використання стандартизованих форм процесуальних документів; 6) застосування технологій електронного документообігу; 7) використання альтернативних способів врегулювання спорів, зокрема медіації, у тому числі обов'язкової, для окремих категорій малозначних справ.

За результатами проведеного дослідження автором запропоновано низку науково обґрунтованих змін до цивільного процесуального законодавства. По-перше, розширення переліку малозначних справ, зокрема його доповнення спорами про стягнення аліментів на батьків, одного із подружжя, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на батьків, одного із подружжя, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд (ст. 19 ЦПК України). По-друге, встановлення обов'язку сторін вжити заходів досудового врегулювання спору, а саме шляхом медіації, у малозначних справах (ст. 49 ЦПК України). По-третє, звільнення від сплати судового збору позивачів у малозначних справах, зокрема у спорах про захист прав споживачів, про стягнення аліментів на батьків, одного із подружжя, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на батьків, одного із подружжя, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд (ст. 5 Закону України

«Про судовий збір»). По-четверте, організації надання безоплатної вторинної правничої допомоги сторонам у малозначних справах, а саме у спорах про захист прав споживачів, про стягнення аліментів на дітей, батьків, одного із подружжя, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, батьків, одного із подружжя, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд, а також у справах, що виникають з трудових відносин (ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»). По-п'яте, уточнення змісту та критеріїв застосування підстав касаційного оскарження судових рішень у малозначних справах шляхом закріплення поняття «значного суспільного інтересу» в малозначній справі, коли результати її перегляду прямо або опосередковано становлять серйозну, обґрунтовану зацікавленість, яка має виняткове значення для: а) усього суспільства в цілому, певних груп людей, територіальних громад, об'єднань громадян у контексті можливого впливу ухваленого у ній судового рішення на права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб; б) потреб суспільства або окремих його груп, які пов'язані із збереженням, примноженням, захистом існуючих цінностей, девальвація та/або втрата яких мала б значний негативний вплив на розвиток громадянського суспільства; в) предмет спору стосується питань загальнодержавного значення, зокрема таких, як визначення і зміни конституційного ладу в Україні, виборчого процесу (референдуму), обороноздатності держави, її суверенітету, найвищих соціальних цінностей, встановлених Конституцією України, а також нормативної регламентації «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики» як категорії, що охоплює достатньо широке коло правових явищ, котрі в системі процесуальних координат касаційного перегляду малозначних справ стосуються новітніх, проблемних, засадничих,

раніше ґрунтовно не досліджуваних питань права, відповідь касаційного суду на які має надати нового уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин (ст. 389 ЦПК України).

Інші положення дисертації, що виносяться на захист, також містять відповідний ступінь наукової новизни та відповідають сучасним тенденціям розвитку науки цивільного процесу, а також основним векторам еволюції національного процесуального законодавства. У своїй переважній більшості вони є обґрунтованими й достовірними.

Використані в дисертації ідеї, положення та гіпотези інших авторів мають коректно проставлені посилання і згадаються виключно у контексті й для цілей підкріплення власних тверджень та висновків дисертанта. Стиль написання роботи — науковий, а зміст її основних положень викладено системно, в чіткій логічній послідовності. Дисертація написана академічною українською мовою. Зміст анотації та публікацій здобувача відповідають змісту дисертації. Пункти новизни повною мірою висвітлюють основні наукові та практичні положення дисертаційної роботи. Теоретичні й практичні результати дослідження характеризуються єдністю змісту, відображають високий рівень розуміння дисертантом досліджуваних наукових проблем. Вони базуються на достатній кількості наукових джерел, що охоплює наукові розробки як сучасних вчених-процесуалістів, так і класиків процесуально-правової думки минулої доби, а також законодавство України й іноземних держав, рішення Європейського суду з прав людини, практику Верховного Суду, що свідчить про значний особистий вклад здобувача у розвиток науки цивільного процесу. Зі змісту дисертації вбачається, що авторові вдалося досягти поставленої мети наукового дослідження та виконати його основні завдання. Дисертацію слід визнати цілісною й завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що їх можна застосувати: а) у науково-дослідній сфері — для подальшого розвитку сучасної науки цивільного процесуального права, зокрема питань пов'язаних з

диференціацією цивільних справ на категорії, розширенням сфери застосування спрощених форм здійснення правосуддя й альтернативних способів розгляду справ у цивільному судочинстві, забезпеченням його доступності; б) у законотворчій діяльності — для реформування положень чинного ЦПК України в контексті нормативно-правового закріплення означальної дефініції та критеріїв кваліфікації справ як малозначних, удосконалення процесуального порядку їх розгляду; в) у правозастосовній діяльності — під час розгляду та вирішення малозначних справ за правилами спрощеного позовного провадження; г) у навчально-методичній роботі — при викладанні й підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій з курсів «Цивільний процес», «Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів», «Медіація та цивільне судочинство», «Право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах», «Міжнародний цивільний процес», «Застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у цивільному судочинстві». Результати дослідження отримали належну апробацію.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено здобувачем в 10 наукових працях: три статті в періодичних наукових виданнях категорії «Б», включених до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Міністерством освіти і науки України, одна стаття в періодичному науковому виданні іноземної держави; тези шести доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах. Опубліковані праці в своїй сукупності відображають сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації.

Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, точно, ясно, просто, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття. Оформлення дисертації відповідає вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Дискусійні положення. Загальна позитивна оцінка рецензованої роботи

не виключає можливості висунути окремі зауваження та запитання стосовно її змісту. Останні вимагають додаткової аргументації та обговорення під час захисту.

По-перше, позитивним моментом дисертації є намагання автора проаналізувати зарубіжний досвід регламентації інституту малозначних справ та процедури їх вирішення, водночас авторові слід приділити більше уваги проблемі співвідношення вітчизняної моделі спрощеного позовного провадження та процедури European Small Claims Procedure у праві ЄС, а також доцільності імплементації підходів, застосованих при регламентації останньої, у національний правовий порядок.

По-друге, ідея трансформації спрощеного позовного провадження в провадження у малозначних справах потребує додаткового обґрунтування з точки зору відповідності такої практики міжнародним стандартам і релевантному досвіду правового регулювання подібних процедур на рівні правових порядків іноземних держав.

По-третє, до кінця нез'ясованим лишається питання щодо критеріїв кваліфікації справ, які виникають з трудових відносин за ознакою малозначності, превалювання у них матеріальної складової та, як наслідок, вибору процесуального порядку їх розгляду.

По-четверте, у контексті рішення Конституційного Суду України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних справах від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 необхідно чітко окреслити можливі або перспективні напрямки реформування вітчизняного процесуального законодавства у питанні визначення вартісного еквівалента при обчисленні ціни позову в малозначних справах.

По-п'яте, дисертант має більш детально розкрити та обґрунтувати власне бачення шляхів удосконалення вітчизняної моделі судового розгляду малозначних справ, зокрема у контексті перспектив запровадження мирових судів.

Принагідно наголосити, що висловлені зауваження, більшою мірою,

носять дискусійний, рекомендаційний характер та покликані сприяти розширенню предмету рецензованого дослідження. На його загальну позитивну оцінку вони не впливають і жодним чином не знижують науковий рівень та практичне значення наукової роботи.

Загальне враження від дисертації є позитивним. Автором детально проаналізовано та досліджено принципово важливі для теорії та практики цивільного процесу питання, які вимагають ґрунтовного теоретичного опрацювання й наукового осмислення. Дисертанту в цілому вдалося досягти визначеної мети та виконати поставлені перед ним наукові завдання. Це дозволяє дати позитивну оцінку рецензованій роботі та її результатам. Здобувач вичерпно аргументує свої судження, формулює ґрунтовні висновки щодо напрямів удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері. З огляду на вищевикладене можна висувати про наукову зрілість дисертанта, його вміння досліджувати складні правові питання і проблеми. Дисертація відображає високий рівень розуміння здобувачем досліджуваної наукової проблеми.

Конфлікт інтересів. У опонента відсутній реальний чи потенційний конфлікт інтересів у взаєминах зі здобувачем та/або його науковим керівником.

Висновок. Дослідження Білоуса Костянтина Віталійовича має теоретичну цінність та практичну значущість. Представлена дисертаційна робота є завершеним, цілісним науковим дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати, які в своїй сукупності вирішують важливе науково-прикладне завдання — формування теоретичної концепції малозначності справи у контексті диференціації цивільного судочинства, а також системи його проваджень. Її слід визнати суттєвим внеском у науку цивільного процесуального права. Представлений для рецензування доробок відображає наукові досягнення його автора, виконаний ним особисто та є оригінальним науковим твором.

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що дисертація Білоуса Костянтина Віталійовича «Малозначні справи у цивільному судочинстві»

відповідає вимогам до кваліфікаційної наукової праці, що визначені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Білоус Костянтин Віталійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
головна наукова співробітниця відділу
питань захисту прав інтелектуальної
власності Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності Національної
академії правових наук України

Олена ШТЕФАН

Підпис Олени Штефан
засвідчено
директор ІДІ інтелектуальної
власності НАПРН України

Олександр Горосченко